

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

ISOPHOS • Yıl/Year: 2 • Sayı/Num: 3 • Güz/Autumn 2019

ISSN: 2651-463X

BİLİMSEL YAYIN ETİĞİ VE ATIF: BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN ETKİLERİYLE ORTAYA ÇIKAN ETİK SORUNLAR

Berrin ASLAN ÖZTEZCAN

*Doğuş Üniversitesi
berrin@oztezcan.com*

ÖZET

Gelişen bilgi teknolojisi ve araştırma olanaklarıyla bilim dalları ve bilgi kaynakları büyük ölçüde değişime uğramıştır. Değişmeyen tek şey bilimsel yayınların güvenilirliğinin sağlanmasıdır. Fakat teknoloji, bilimin gelişmesine katkı sağlarken diğer yandan etik olmayan davranışlara da zemin hazırlamaktadır. Bilginin öneminin ve miktarının artması, bunların gelişen teknoloji aracılığıyla hızlı ve kolay bir şekilde iletilmesi aynı zamanda da paylaşılması birtakım etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca etik sorunlara terfi, üne kavuşma, ününü koruma gibi insan doğasının bir parçası olan duygulara kapılma, fazla sayıda yayın yapma isteği ve fazla yayın yaparak maddi destek sağlamak gibi durumlar da sebep olmaktadır. Bu araştırma literatür taraması ile hazırlanmıştır. Bu kapsamda bilim etiği kavramından, bilimin iktidarını sorgulayan deneylerden, atıf ve intihalin tarihsel gelişiminden, atıf sorunlarından ve bu soruna neden olan durumlardan, atıf tarama sistemlerinden ve son olarak teknolojik gelişmelerin intihal tespitine etkisinden bahsedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Bilim Etiği, Etik Sorunlar, İntihal.*

SCIENTIFIC PUBLICATION ETHICS AND CITATION: ETHICAL PROBLEMS THROUGH THE EFFECTS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

ABSTRACT

With the developing information technology and research possibilities, the branches of science and information resources have been changed to a great extent. The only thing that does not change is the reliability of scientific publications. However, while technology contributes to the development of science, it also prepares the ground for unethical behaviour. With the increase in the importance and amount of information and through the developing technology, the rapid and easy transmission and sharing of the information has brought along some effective problems. In addition, situations such as promoting, gaining fame, preserving fame, feeling emotions that are part of human nature, desire to publish a large number of publications, and gaining financial support by over-publishing also cause ethical problems. This research was prepared via literature review. In this context, the

concept of Science Ethics, experiments questioning the power of Science, the historical development of attribution and plagiarism, attribution problems and the situations that cause this problem, attribution screening systems and finally the effect of technological developments on plagiarism detection were mentioned.

Key Words: *Science Ethics, Ethical Issues, Plagiarism.*

1. Giriş

Etik ve ahlak birbirine benzer kavramlar olarak kullanılsa da aslında aralarında felsefi ve terminolojik farklar vardır. Işıklı, etik ve ahlak arasındaki farkı “Etik ve ahlak özensiz kullanımlarında birbirinin yerini tutar fakat aralarında felsefi ve terminolojik farklar vardır ve bunlar, iki sözcüğün birbiri yerine serbestçe kullanımını sınırlandırır. Sözcükler, köken itibarıyla farklı alanlara göndermek yaptıkları gibi, başta profan ve dinsel olmak üzere başka başlangıçlara sahiptir” şeklinde özetlemiştir (Işıklı, 2016: 1). Ahlak, bir toplumun sahip olduğu tüm değerleri içine alırken etik, ahlaki değerleri de kapsayan ve bütün toplumları ve bilimi içerecek biçimde sorgulayan bir bilim dalıdır (Toplu, 2012: 658).

Bilimin evrensel değerler yaratma iddiası kullanılacak normların da evrensel nitelikte olmasına zemin hazırlamaktadır. Bilim etiği, bilimin sınırlarını çizmesinin yanı sıra bilim insanlarının ahlaki ölçütlerini de belirlemeye çalışır. Bilimsel araştırmanın hazırlığından yayınlanmasına kadar tüm aşamalarda uyulması gereken etik ilke ve normları tanımlar (Toplu, 2012: 661-662).

Bilimsel yayınların nicelik olarak ele alınmasından ziyade niteliksel olarak ele alınması gereklidir. Neler yapılması gerektiği, sorunun ne olduğu ve çözüm yollarının bulunması bu süreci etik açıdan daha “iyi” duruma getirmeye yardımcı olacaktır (Arda, 2001: 1). Bu bağlamda çalışmada bilim etiği kavramından, bilimin iktidarını sorgulayan deneylerden, atf ve intihalin tarihsel gelişiminden, atf sorunlarından ve bu soruna neden olan durumlardan, atf tarama sistemlerinden ve son olarak teknolojik gelişmelerin intihal tespitine etkisinden bahsedilmiştir.

2. Bilim Etiği

Etik (ethic) kelimesinin bilimde kullanımının kökeni, Eski Yunanca “ethos” kelimesinden gelir. “Bu kapsamda ele alındığında etik, erdem ve sorumluluğu analiz eden, doğru/yanlış ya da iyi/kötü gibi ahlaki kavramları karşılaştıran, ahlaka uygun hareket etmenin nasilini cevaplayan, bir bakıma ahlakın felsefesini ortaya koymaya çalışan bir kavramdır” (Aldırmaz, 2017: 1). Bilimsel araştırma yaparken etik ilkelere uygun olması beklenir. Örneğin daha önce yapılmış çalışmalar referans alınmalı,

yapılan araştırmaların üzerine yeni Şeyler eklenmeli ve geliştirilmelidir. Yapılan araştırmaların belli kurallar dâhilinde yayın içine aktarılması, referans alınması esastır. Araştırmacı tarafından bilimsel araştırmaların her aşamasında bilerek ya da bilmeyerek yapılan hatalar araştırmanın güvenilirliğini zedelemektedir. Etik dışı olarak tanımlanan bu davranışlardan bazıları Şunlardır:

- Sahtecilik
- İntihal / AŐırmacılık
- Uydurmacılık
- Yeniden yayın yapma (Uçak ve Birinci, 2008: 188)

Sergilenen bu etik dışı davranışlar, bilinçli ve bilinçsiz olarak yapılabilmektedir. Bilinçli olarak yapılması bilimsel yanıltma ve yalancılık olarak görülmekte iken bilinçsiz olarak yapılması disiplinsiz çalışmanın bir sonucudur (Gnбайı, Kasalak ve zetin, 2013: 98).

Günümüzde bilgi teknolojisinin sađlamıŐ olduğu olanaklar sayesinde veri daha kolay ulaŐılabilir duruma gelmiŐtir. Tüm geliŐmelere rağmen bilimsel anlamda değişmeyen tek Şey bilimsel yayınların güvenilirliğinin sağlanması olmuştur. Oysaki günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı bilim etiği çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıŐtır. Bunun baŐlıca nedenleri Şunlardır:

- Bilimsel araştırma destekleri ve kaynakları için gereksinim giderek artmıŐ ve bu yönde bilim insanları arasındaki yarıŐma hızlanarak büyümüŐtür.
- Yayınlar bilimsel baŐarının ölçütü olarak daha fazla önem kazanmıŐ, bu da bilim insanları üzerinde baskılar yaratmıŐtır. Böylece, en kısa yoldan yeni bilimsel veri ve sonuçlara ulaŐma çabasına girilmiŐtir.
- Bilimsel araştırmaların sayısının patlama ölçüsünde arttığı günümüzde, etik sorunlar da bu patlamaya paralel olarak çođalmıŐtır (Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi, 2002: 40-41).

Yukarıda bahsedilen bu etik sorunların dıŐında, bilim insanları araştırma konularını seçerken toplumca benimsenmiŐ ve kabul görmüŐ düŐünceler doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmaktadır. Çünkü devletin “ulusal çıkar” çerçevesinde ele alınan konuyu geçersiz kılabileceği kaygısı, bilim toplumundan dıŐlanma, iŐinden olma kaygısı gibi unsular araştırmacının cesaretini kırmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar konularını seçerken paradigma dışı alanlar tercih etmekte böylelikle oluŐabilecek olumsuz durumları en aza indirgemektedirler (Toplu, 2012: 665-666). Fakat bilim

insanlarının araştırmalarında toplumun temel sorunlarını ele almaları kaynakların etkin kullanımının sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Bu yaklaşım, bilim insanının özgür iradesini, onun öznel ve nesnel araştırma ortamını ortadan kaldırmamalıdır. Bu özgür ortam sağlanamazsa bilim insanları üzerindeki baskı unsuru bilimin kendi doğasından uzaklaşmasına ve etik dışı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olacaktır (Toplu, 2012: 665).

Bir diğer önemli nokta ise bu araştırmaların kamuoyuna sunulmasıdır. Birkaç yıl öncesine kadar bu konuda yalnızca yazarlara yönelik etik sorunlar dile getirilirken günümüzde editör ve hakemlere ait etik sorunlar da tartışılmaktadır (İnci, 2009: 69). Yayının kamuoyuna sunulmasına kadar geçen süreçte yer alan herkes sorumluluk sahibidir. Bu süreçte yayın etiğinden sorumlu olanlar şunlardır:

- Yazarlar
- Editörler
- Yayın kurulları
- Hakemler
- Destekleyen kurumlar
- Bilim politikalarını belirleyenler
- Okuyucular (İnci, 2015: 285-286).

Yükseköğretim Kurulu tarafından 2012 yılında “Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” yayınlanmıştır. Bu yönerge kapsamında ülkemizde çeşitli üniversitelerde etik kurullar ve yönergeler oluşturulmaktadır. Aynı yıl yapılan bir diğer çalışma ise Yükseköğretim Kurumlarında Öğrenci Disiplinleri Yönetmeliği’dir. Araştırmacılar üzerinde caydırıcı bir etki oluşturması için bahsedilen bu yönerge ve yönetmeliklerde ceza ve disiplin yaptırımlarına yer verilmiştir (Günbayı, Kasalak ve Özçetin, 2013: 98).

3. Bilimin İktidarını Sorgulayan Deneyler

Geçmişte ve hala günümüzde insanların doku ve hücreleri üzerinde çeşitli bilimsel araştırmalar gerçekteştirilmektedir. İnsan üzerindeki deneyler konusunda temel gerilim, bu deneyler sonucunda insan deneklerin uğrayabileceği zararlar ile bilim ve tüm insanlık için sağlanabilecek yararlar arasındadır. Bu yararlardan vazgeçmeden, söz konusu deneklere de zarar vermeden ilerleyebilmek için, birtakım bilimsel ve ahlaki kod ve kurullar geliştirilmiş, bunlar etik bildirgelerde ve hukuki mevzuatta ilan edilmiştir. Özellikle Nazi bilim adamlarınca insanlar üzerinde yapılan deneylere dair Nürnberg’de gerçekteştirilen yargılamalar sırasında bu çalışmaların düzenleyici

ve uluslararası geçerlikte bir kod olmadığı fark edilmiş ve bu eksikliği gidermek için Nürnberg Kodu oluşturularak ülkelerce kabul edilmiştir (Ertin ve Temel, 2016: 223).

3.1. Hofling Hastanesi İtaat Deneyi

“Dışarıdan birinin verdiği yönergeler ile bir otoriteye boyun eğerek görevi yerine getirir misiniz? Peki, bu görevi yerine getirip getirmemeye karar verirken yönergeyi veren kişinin kıyafeti ne kadar önemli? Sorumluluk başka birine ait olduğunda ahlaki değerlerinize zıt düşen bir seçim yapar mısınız? Size güç sağlayan bir yetki verildiğinde karşınızdaki insana zarar verir misiniz? Sosyal psikologlar bu sorulara cevap bulmak adına birçok çalışma yapmışlardır” (Psikolezyum, 2016). Bu çalışmalardan biri de 1966 yılında Charles K. Hofling’in hemşire doktor ilişkisini açıklamak için gerçekleştirdiği bir Hofling Hastanesi itaat deneyidir. Deneye tabi tutulan 22 hemşireden 21’i kimliği belirsiz bir doktor tarafından verilen emre itaat ederek belirtilen hastaya ölümcül olduğunu bildikleri halde yüksek dozlu ilaç verme davranışında bulunmuşlardır (Hofling, Brotzman, Dalrymple, Graves & Pierce, 1966: 171). Bu durum akıllara “İnsanlar üst kademelerden aldığı emirleri sorgusuzca yerine mi getiriyor?” sorusunu getirmektedir.

Hofling deneyden önce, hemşire ve meslektaşlarına sorduğunda, onlar bu deneydeki emirlere uyulmadığında bunun itaatsizlik olmayacağını düşünüyorlardı. Fakat deneyden sonra yapılan röportajda hemşireler eylemlerini savundular. Çalışmada, profesyonel hemşirelerin mesleki kurallarını çiğnemelerine rağmen emirleri yerine getirmek için baskı altında tutuldukları vurgulandı. Baskı altında tutulan hemşireler otoriteye itaat zorunluluğu hissederek etik dışı davranışı göz ardı etmiştir. Söz konusu deney bize otorite ve liderliğin kurumların etik değer ve kurallarına bağlılıkları üzerinde oynadıkları rolün önemini açık bir şekilde gösteriyor.

3.2. Stanford Hapishane Deneyi

Bu deney, Stanford Üniversitesi’nde sosyal psikolog olan Philip G. Zimbardo tarafından 1971 yılında gerçekleştirilen, insanların sosyal rollere nasıl tepki verdiğini ortaya koymak amacıyla yapılan bir deneydir. Üniversitenin Psikoloji Departmanı’nın bodrum katına inşa edilen sahte bir hapishanede gerçekleşen deneyde 24 kişiden oluşan bir grup erkek öğrenciden gardiyan ve mahkûm olarak davranmaları istenir. 2 hafta olarak planlanan deney 6 günde sona erdirilmek zorunda kalır. 6 günün sonunda mahkûmların ve görevlilerin rollerini içselleştirdiği, kimilerinin sadistik eğilimi gösterdiği ve zihinsel çöküş yaşadığı görülmüştür (Haney, Banks & Zimbardo, 1973: 9-10). Zimbardo, sonradan yayınlanan görüntülerde, deney öncesinde gardiyanları eğitirken şunları söylemiştir:

“Mahkûmlar üzerinde cansıkıntısı hissi yaratabilirsiniz, bir dereceye kadar korku yaratabilirsiniz ve onların hayatlarını tamamen rastgele güçler tarafından, sistem tarafından, sizler ve bizler tarafından kontrol edildiği hissine kapılmalarını sağlayabilirsiniz. Ve kesinlikle özel hayatları olmayacak. Onların bireyselliklerini çeşitli yollarla ellerinden alacağız. Genellikle bunun sonucunda, kendilerini güçsüz hissederler, bunu bekliyoruz. Yani bunun sonucunda, biz tüm güce sahip olacağız, onlara hiçbir güce...” (Bakırcı, 2013).

Deney hem etik hem de bilimsel açıdan birçok eleştiri almıştır. Çünkü öğrenciler deney boyunca psikolojik baskıya maruz kalmış ve ciddi kimlik problemleri yaşamıştır. Günümüzde bu tür deneylerin gerçekleştirilmesi deneklere verdiği ya da verebileceği zarar nedeniyle etik dışı olduğundan mümkün görünmemektedir. Geçmişte yapılan bu tarz deneyler günümüzdeki etik kuralların oluşmasını sağlamıştır (Stanford Hapishane Deneyi, 2008).

3.3. Milgram İtaat Deneyi

Yale Üniversitesi psikologlarından Stanley Milgram'ın 1961 yılında farklı yaş, meslek ve eğitim gruplarında yer alan erkeklere uyguladığı bir deneydir. İnsanların bir otoritenin verdiği emre, kendi vicdani değerleriyle çelişmesine rağmen itaat etmeye ne ölçüde meyilli olduklarını ölçmek amacıyla gerçekleştirmiştir (Milgram, 1963: 375). Deneyde öğrencilere, verdikleri her yanlış cevap için elektroşok uygulanır. Öğrencilere yanlış yaptıklarında elektroşok uygulamakla görevli olan denekler, deneye katıldıkları için 4 dolar kazanmaktadır. Aslında bu deney bir kurgudan ibaret olup gerçekten öğrencilere elektroşok uygulanmaz. Öğrenciler rol yaparak denekler tarafından şoka uğratılmış gibi davranırlar. 40 denekten 26'sı, laboratuvar görevlisinin komutlarına itaat ederler ve öğrencilere verdikleri elektroşoku 450 volta kadar yükseltirler (Caspar, Christensen, Cleeremans ve Haggard, 2016: 585).

Milgram deneyi sonuçlarıyla psikolojinin etik kurallarını değiştirmiş, insanları vicdani duyarlılıklarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Deney sonuçları, psikoloji tarihinde etik ile ilgili yepyeni bir sayfa açmıştır. Sadece görevini yapan sıradan insanlar bile, korkunç bir yok etme işleminin bir parçası olabilmektedir. Bu insanlar yapmış oldukları eylemin ortaya çıkardığı yıkımı net bir şekilde görebilmekte fakat temel ahlaki değerleriyle çelişen bu görevlerde otoriteyi reddetmeyi başarabilmiş değillerdir. Sonuç olarak bu deney göstermektedir ki insanlar karar alırken vicdanları ile değil; otoritenin büyüklüğü ile kararlarını verirler (Yıldız, 2018). Deney sıradan insanların

kendi vicdani değerleri ile çelişse bile otoriteye itaat etmeye ne kadar meyilli olduklarını göstermesi açısından sosyal psikoloji alanında çığır açmıştır.

“Buradaki kayda değer gözlem, bir insanın normal koşullar altında başka bir insana zarar vermek istemeyeceğidir. Ancak ciddi bir zorlama altında kişinin akli karışabilmekte ve kişiyi kendi davranışları için bir otoritenin onayını aramaya sevk etmektedir. Böylece emir verilen kişinin, davranışlarını açıklayacak bir otorite olduğu düşüncesiyle, sadece doğru olduğunu düşündüğü bir işi yaptığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da kişinin başlangıçta kendi davranışlarını yargılayacak çok az veya hiç etik kuralı olmadığı için başka bir kişiyi etik dışı olarak incittiği görüşünü benimsemeyecektir” (Wikipedia).

3.4. Wendell Johnson Kekemelik Deneyi

Wendell Johnson'ın Canavar Deneyi (Monster Study), 1939 senesinde Iowa Üniversitesi'nde gerçekleştirilen ve 22 öksüz çocuk üzerinde yapılan bir araştırmadır. Wendell, bu deney ile çocuklara kekeme oldukları söylenirse çocuklar sağlam olsa bile kekeme olur düşüncesini kanıtlamayı amaçlamaktadır. Deneyde kontrol ve deney grubu olarak ayrılan çocukların yarısına olumlu konuşma terapisi diğer yarısına olumsuz konuşma terapisi uygulanmıştır (Tudor, 1939: 14). Olumsuz konuşma terapisine maruz kalan normal çocukların neredeyse tamamında psikolojik konuşma bozuklukları gözlenmeye başlanır ve bazıları bu sorunu ömürleri boyunca yaşarlar. Bunun sonucunda grupta yer alan normal konuşma yetisine sahip olan çocukların dahi olumsuz ve aşağılayıcı değerlendirmeler sonucu kekemelik gösterdikleri görülmüştür. Deneyin uygulanma biçimi o dönemdeki etik grupları ayağa kaldırmıştır. Deneyden olumsuz etkilenen çocukların psikolojisi normale dönmemiş ve hepsinin okul başarısı düşmüştür (Bakırcı, 2013). Bu deneye Canavar Deneyi (Monster Study) denmesinin nedeni Wendell'in sırf hipotezini test etmek için yetim çocukları kullanmasıdır. Wendell, Nazi yargılamalarından dolayı korktuğundan deney sonuçlarını hiçbir zaman yayınlamamıştır. Deneye ait tek bilgi Wendell'in öğrencisinin tuttuğu notlardır (Limenya, 2015).

4. Atf ve İntihal Kavramının Tarihsel Gelişimi

“Bir düşüncenin kaynağını açıklama ya da atf

yapma (citation) kavramı, matbaanın bulunmasından sonra, Rönesans döneminde gelişmiştir. Dipnotların ve referansların kullanım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu konuda Oxford English Dictionary’de verilen ilk örnek William Savage’in A Dictionary of the Art of Printing (1841) adlı çalışmasıdır. Dipnota benzeyen örneklerin ilk kullanım tarihi 16.yüzyıla kadar gitmektedir” (White, 1985; Akt: Al ve Tonta, 2004: 21).

İnci’nin (2015) iddiasına göre Osmanlı’da bilimsel araştırma ve yayın etiği anlayışı yoktu. Bilim ile uğraşanlara “kitabına uygunluk fetvası” ya da “boynu vurula fermanı” verilmekte idi. Bu dönemde akademik çalışmalar genellikle Avrupa ve Amerika da basılıyor ve kitapların çevirisi yapılıp bu kitaplar sanki bilim ile uğraşanlar tarafından yazılmış gibi gösterilmiştir. Ayrıca bilgiye ulaşım zor olduğu için bilimsel yayınların dağıtımı da kolay olmamıştır. Bu anlayışın Cumhuriyet döneminde de sürdürülmesi bazı Alman bilim insanları tarafından ilgili makamlara rapor verilmesine neden olmuştur. 1951’de Hukukçu Prof. Dr. Ernst Hirsh “Telif Hakları Yasa Tasarısı” hazırlanmasında görev almıştır (İnci, 2015: 292).

Türkiye’de intihale dikkat çeken ilk belge, Rudolf Nissen tarafından 12 Mayıs 1938 tarihinde Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dekanlığına hitaben yazılan rapordur. Raporda intihal suçunun işlenmesinden duyduğu rahatsızlığını şöyle ifade etmiştir:

“Kliniklerde çalışanlara verilen şeref rütbeleri (akademik unvanlar), yayınlanmış eserlerin özetlemelerine dayanmaktadır. Ancak bu eserleri çevirerek kendi eseri gibi göstermek, manevi bir hakka tecavüz olduğundan, dünya bilim çevrelerindeki usullerle cezalandırmayı gerektirir” (İnci, 2009: 74).

Günümüzde ise intihal problemine karşı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve YÖK birtakım çalışmalar yürütmektedir. TÜBİTAK, Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliğini yayınlamıştır. Bu yönetmelikte etiğe aykırı kabul edilecek davranışlar ve yaptırımlara yer verilmiştir (Tübitak Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği, 2010).TÜBA bünyesinde Bilim Etiği Kurulu oluşturulmuştur. Bu komite tarafından hazırlanan ve bilim etiğinin farklı yönleriyle irdelendiği Bilim Etiği El Kitabı 2008 yılında yayınlanmıştır (Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği El Kitabı, 2008).YÖK’ün ise intihale karşı 3 farklı yönetmeliği bulunmaktadır. Bunlar:

- Doçentlik Sınav Yönetmeliği,
- YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi,
- Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'dir (Tekin, 2014: 12).

5. Atf Sorunları

Günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı atf konusunda etik dışı davranışlar mevcuttur. TÜBA'ya göre etik dışı davranışlara “bireylere akademik eğitim ve disiplinlerin verilmemesi, yükselme, üne kavuşma, ününü koruma gibi insan doğasının bir parçası olan duygulara kapılma, fazla sayıda yayın yapma isteği ve fazla yayın yaparak maddi destek sağlamak gibi durumlar sebep olmaktadır.” (Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi, 2002: 40-41). Yapılan araştırmalar, yukarıda bahsettiğimiz etik dışı davranışa neden olan davranışları doğrulamaktadır. Akademisyenlerin etik dışı davranma nedenlerine ilişkin görüşleri şunlardır:

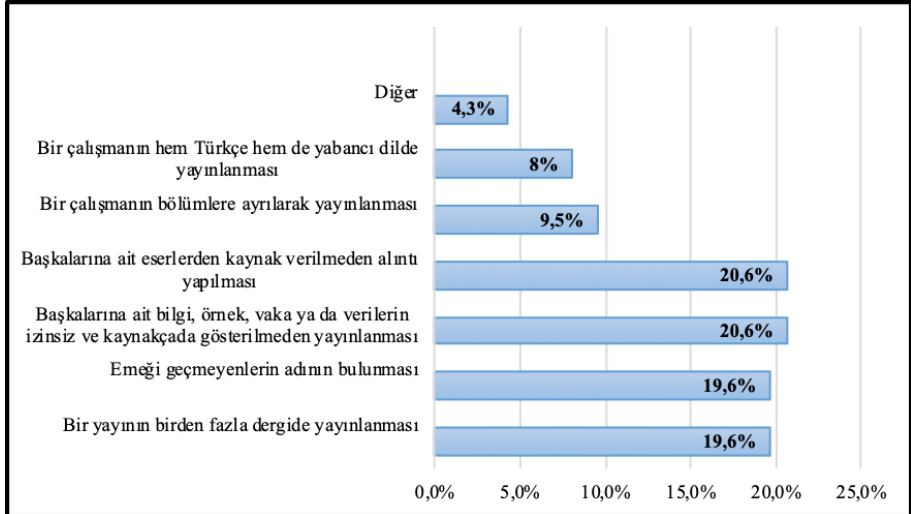
- Ekonomik kaygılarının bilimsel düşünmenin önüne geçmesi,
- Akademik yükselme kaygısı,
- Kişisel çıkarlar,
- Etik eğitiminin yokluğu,
- Olumsuz kişilik özellikleri ve psikolojik sorunlar,
- Etik ihlallere karşı cezai yaptırımların yetersiz olması,
- Akademik yetersizlik-güvensizlik,
- Mesleki değerlerin gelişmemesi,
- Öğretim üyelerinin atanmasında-seçiminde nesnel ölçütlerin kullanılmaması,
- Mesleki hırs,
- Ahlak eğitiminin yetersizliği,
- Prestij kazanma isteği,
- Etik davranışlar sergileyenlerin değer görmemesi/ ödüllendirilmemesi,
- Akademik çalışmalar için yeterli olanağın olmaması,
- Zaman yetersizliği,
- Rol model akademisyenlerin sayıca az olması,

- İş yükü fazlalığı (Aydın , Alkın Şahin & Demirkasımoğlu, 2014: 10).

“Rekabetçi, yarışa dayalı ve cezalandırıcı bir ortamın yaratılması akademisyenlerin kendilerini araştırma yapma zorunluluğunda hissettirmektedir. Bu araştırma yapma baskısı, zamanla bazı etik ilkelerin de göz ardı edilmesine neden olmaktadır” (Kurnaz, 2010: 61). Daha çok yayın yapma kaygısı araştırmacıların toplumsal fayda sağlayacak eserler oluşturmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Kurnaz tarafından yükseköğretimde araştırma kalitesinin incelenmesine yönelik yapılan araştırmadaki görüşmede bir katılımcının verdiği cevap şu şekildedir:

“Bir eleştirme, tartışma, bir konu etrafında bir tartışma yaratma, o tartışmanın pesinden somut bir eylemin gelmesi, bir yerin gerçekten dönüştürülmesi gibi bir geleneğimiz yok. Araştırma yapan insanların da ilk elden bunu amaçladıklarını düşünmüyorum. (...) Genellikle şey yetiyor insanlara; ben bunu yaptım, yazdım, derginin birinde yayınlandı, iyi yani yeter artık ben şimdi artık başka konuya geçeyim, haliyle biraz var” (2010: 189):

Bilimsel yayın ve dergilerde de yayın etiği konusunda çeşitli etik sorunlar bulunmaktadır. Süreli yayınlarda yayın etiği konusunda Arda (2001) tarafından yapılan

Tablo 1: Yayın Etiğine Uymayan Durumlar (Arda, 2001)

çalışma sonucunda yayın etiğine uymayan durumlar 7 başlık altında toplanmış ve yüzdelerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Araştırmacıların akıllarına takılan sorulardan biri de “Bir yayın birden fazla yerde yayınlanabilir mi?” sorusudur. Özgün bir makale hangi dilde olursa olsun birden fazla yerde yayınlanamaz. Ancak kısa özet ilk makalenin basıldığı dergi editöründen izin alınarak başka bir kaynakta ya da dilde yayınlanabilir. Tek istisnai durumu ise, farklı bir dilde yayınlanmış bir araştırma başka bir ülkedeki dergiden de davet aldığındadır. Ancak bu durumda sahibinden izin alınarak okuyucuya ulaşması için dipnotla birlikte yayınlanabilir (İnci, 2009: 76). En sık görülen etik dışı davranışlardan birisi de araştırmacıların birbirlerini referans göstermesidir. Araştırmada emeği geçmeyen kişilerin adının eklenmesi ya da tam tersi araştırmada emeği geçen araştırmacıların adının belirtilmemesi bu durumlar arasındadır (Kurnaz, 2010: 275). Bahsedilen tüm bu durumlara çözüm olarak İnci’nin aşağıda yer alan ifadeleri önemlidir:

“Bilim ancak, ‘bilim ve yönetim kültürü’ bulunan ortamda gelişir. Akademik kurum yöneticileri; etik değer ve ilkeler eğitiminin verilmesini, yerleşmesini, korunmasını ve uygulanmasını sağlamak durumundadır. Akademik özerklik ve özgürlüğün kökleşmediği, güven ve huzurun bulunmadığı, liyakatin esas alınmadığı ortamda bilimsel verimlilik söz konusu değildir. Yönetim etiği ilkeleri eksiksiz uygulanır ise bilimsel başarımlar da yükselir” (İnci, 2015: 285).

6. Atf Tarama Sistemleri

Ülkelerin bilimsel gelişmişliklerinin değerlendirilmesinde çeşitli kriterler mevcuttur. Bu kriterler arasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine milli gelirden ayrılan pay ve yapılan bilimsel faaliyetler yer almaktadır. Bilimsel çalışmaların ulusal ve uluslararası dergilerde yer alabilmesinin ölçütü erişilebilir olması ve yaygın bir şekilde kullanılmasıdır. Bu noktada atf dizinleri önemli rol oynamaktadır. Atf dizinleri, bir bilimsel çalışmanın kimler tarafından ve hangi oranda kullanıldığını gösteren sistemlerdir (Atılğan, 2005: 1). Ülkemizde akademik çevrelerde yoğun bir şekilde kullanılan atf dizinlerinden bazıları şunlardır:

- Türkiye Atf Dizini - <https://www.atf dizini.com/>
- Sobiad (Sosyal Bilimler Atf Dizini) - <https://atif.sobiad.com/>
- TR Dizini - <https://trdizin.gov.tr/>

Ülkemizde henüz ‘Ulusal Atf Dizini’nin beklenen düzeyde oluşturulmaması

ve mevcut dergilerin elektronik erişilebilirliklerinin düşük olması, bilim ve bilimsel çalışmaların sağlıklı olarak değerlendirilmesinin önündeki önemli bir engeldir:

“Ülkemiz araştırmacı ve yazarlarının uluslararası dergilerde yayımlanan makalelerine yapılan atıfların belirlenmesinde SCI-Web of Science, Scopus, Google Akademik vb. veri tabanları kullanılmaktadır. Ulusal dizinlerde yer alan bilimsel yayınların değerlendirilmesi, ulusal bilim seviyesini göstermesi açısından önemli bir ölçüttür. Web üzerinden erişim sağlanan atıf veri tabanları ile araştırmacıların akademik çalışmalara daha etkin ve hızlı bir şekilde erişimi ve yapılan çalışmalara alınan atıflar görülebilmekte ve akademik katkılar daha etkin değerlendirilebilmektedir.” (Sağiroğlu vd., 2015: 501).

Uluslararası atıf dizinleri daha çok bilgiye erişim için kullanılmaktayken ülkemizde bu durum daha çok akademik çevrelerde performans ölçmeye doğru bir yönelim sergilemektedir. Her ne kadar eskiye göre ciddi bir ilerleme kaydedilse de akademisyenlerin değerlendirilmesinde hala nitelikten ziyade nicelik ön plandadır (Al ve Soydal, 2014: 23-24). Bu sistemlerin gerçek amacından saptırılmasının önüne geçilmeli ve bu konuda gerekli önlemler alınmalıdır.

7. Teknolojik Gelişmelerin İntihale Etkisi

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yaşanan gelişmelerle birlikte yaşadığımız çağ bilişim çağı, içinde bulunduğumuz toplum ise bilişim toplumu olarak adlandırılmaktadır (Dedeoğlu, 2006: 2). Yaşanan bu baş döndürücü gelişmeler bilgiye rahat, kolay ve hızlı erişimi sağlarken öte yandan birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri de intihaldir (Tekin, 2014: 1).

Yüksek Öğretim Kurumu intihali “Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek” olarak tanımlamıştır (YÖK). Hafner ve Wilson bilgisayar ve internetin yaygınlaşmasına bağlı olarak akademisyenlerin kes-yapıştır yöntemiyle yapmış oldukları hırsızlığın büyük oranda arttığına inanmaktadır (Hafner & Wilson, 2001; Akt. Roig ve Caso, 2005: 485). Kurnaz (2010) tarafından yapılan araştırmada katılımcılardan birinin intihal konusunda görüşü şu şekildedir:

“İntihal vakaları çok, o da herhalde bilgisizlikten bir de bir başkasının fikrini alıp onu kendi fikriniz gibi

yazmanın bir mahsuru görülmüyor. Biz yazma kültürüne sahip olmadığımız için oradan bir bilgi eksikliğimiz var herhalde. Bu bizim için bir etik sorun teşkil etmiyordu uzun zamandır. Yanlış olduğu düşünülmediği için bu tip şeyler yapıldı ülkemizde. Şimdi o tabii sorun. Bu da tabii daha ilköğretime, orta öğretime dayanıyor. (...) Bu etik sorun iyice akademik basamakların üst düzeyinde sorun olarak ortaya çıkıyor. O da topluma yansıyor medya kanalıyla. İlkokulda bir çocuk onu ansiklopediden çekip verdiğinde bu bir sorun gibi görünmüyor. Ama bir profesör bir başkasının araştırmasını alıp yazmışsa bu büyük bir sorun gibi görünüyor.”

İntihal sorununun eğitim sistemimizde yer alan eksiklikten kaynaklandığını düşünen yukarıdaki katılımcı bu sorunun ancak erken yaşlarda verilecek eğitimle aşılacağına dikkat çekmektedir. Özellikle ilköğretim düzeyinden bu bilincin yaratılması gerektiğini düşünmekte, lisansüstü düzeyde ise araştırma etiği üzerine bir dersin olması gerektiğini vurgulamaktadır (Kurnaz, 2010: 273).

Bilişim teknolojileri alanında farklı amaçlar için kullanıma sunulan birçok yazılım mevcuttur. Günümüzde intihalin sorunlarını en aza indirmek adına intihal engelleme yazılımları kullanılmaktadır. İntihal engelleme yazılımları intihale karşı alınabilecek önlemlerin en başında yer almaktadır. Hemen hemen her üniversitesinin kütüphanesinde bu yazılımlardan en az bir adet mevcuttur (Tekin, 2014: 2).

Sun (2013) yapmış olduğu çalışmada Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler alanlarında hazırlanan 600 makaleyi rastgele seçmiş, Turnitin intihal belirleme yazılımı ve araştırmacılar tarafından bu makaleler incelenmiştir. Her iki sonuç karşılaştırıldığında sosyal bilimler alanında diğer alanlara göre daha az ardışık kelimelere rastlanmıştır. Ayrıca yazarların daha önce yapmış oldukları çalışmalardan kopyaladıkları bölümlerin de Turnitin yazılımında intihal olarak algılandığı görülmüştür. Benzer şekilde makale başlıkları, yazar biyografisi, formüller ve terminoloji ve tırnak içerisinde yapılan alıntılar her ne kadar alıntılama kuralına uygun olsa da bu metinler intihal olarak algılanmakta ve sonuç raporuna eklenmektedir. Bu nedenle bu gibi durumlar araştırmacılar tarafından gözden geçirilmeli ve intihal sonuçları daha sağlıklı bir şekilde hesaplanmalıdır (Sun, 2013: 264). Günümüzde kullanılan birçok intihal tespit programı mevcuttur. Bu programlardan sıklıkla kullanılan metin intihal engelleme yazılımları şunlardır:

- CopyCatch, CopyCath Gold

- Glatt Plagiarism Services Inc
- WordCheck Keyword Software
- Cops
- Scam
- Yap3
- Check
- Vast/Praise
- Sherlock
- Turnitin
- MyDropBox
- Essay Verification Engine (EVE)
- Ithenticate (Tekin, 2014: 23-24).

8. Sonuç ve Tartışma

Geçmişten günümüze kadar yapılan bilimsel araştırmalar incelendiğinde çeşitli etik ihlallerin söz konusu olduğu görölmüştür. Geçmişte insanlık dışı yapılan deneyler günümüzde ise bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle beraber veriye hızlı ve anında erişim çeşitli etik sorunların da gündeme gelmesine neden olmuştur. Bilim insanları tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak sergilenen bu etik dışı davranışlar sahtecilik, intihal / aşırmacılık, uydurmacılık, yeniden yayın yapma olarak çeşitli kategorilerde ifade edilmektedir.

Bilimsel araştırmaların doğası gereği süreklilik ve daha önce yapılan çalışmalardan haberdar olunması esastır. Bu nedenle daha önceden yapılan çalışmaların belli kurallara uygun olarak belirtilmesi, etik değerlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada sadece yazara değeril yayın kurullarına, editörlere, okuyuculara, hakemlere ve bilim politikalarını belirleyenlere çeşitli sorumluluklar düşmektedir. Yazar bilimsel araştırmayı oluşturma ve yayınlama sürecinde etik kurallara uymakla sorumluyken çalışmayı değerlendirmeden geçiren hakem ve yayın kurulları da bu yayının kamu kurumları tarafından belirlenen etik standartlara uyup uymadığını tarafsız bir şekilde denetlemek zorundadır. Bu denetlemeyi yaparken bilişim teknolojilerinin sunmuş olduğu imkânlardan faydalanmaktadır. Günümüzde intihal tespit ve engelleme yazılımları yaygın olarak kullanmakta ve hemen hemen tüm üniversiteler tarafından bu yazılımlara ücretsiz erişim sağlanmaktadır.

Diğer önemli bir nokta da üniversitelerdeki rekabet ortamının ve kadro çekişmelerinin etik kuralların ihlal edilmesine zemin hazırlaması ve kalitesiz yayınların nicel olarak artmasına neden olmasıdır. Özellikle Ülkemizde ulusal ve uluslararası atf dizinleri bilgiye erişimden ziyade performans ölçütü olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bilimsel yayınların nicelik olarak ele alınmasından ziyade niteliksel olarak ele alınması büyük önem arz etmektedir. Sorunun temelini inmek ve çözüm üretmek için ise akademik yaşamın başlangıcında “bilim etiği” eğitimi verilmesi önerilmektedir.

9. Kaynakça

- Psikolezyum, (2016). Şubat 10, 2019 tarihinde <http://psikolezyum.com/otoriteye-ne-kadar-karsisin/> adresinden alındı.
- Al, U. ve Soydal, İ. (2014, Haziran). Akademinin atf dizinleri ile savaşı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31(1), 23-42.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atf analizi: Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü tezlerinde atf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47.
- Aldırmaz, Y. (2017). Bilim etiği: Tüm yönleriyle bilim üretiminde etik. *Aydın*. Ekim 5, 2019 tarihinde Reserachgate: https://www.researchgate.net/publication/324068374_Bilim_Etigi_Tum_Yonleriyle_Bilim_Uretiminde_Etik_Scientific_Ethics_Ethics_in_all_Directions_in_the_Production_of_Science adresinden alındı
- Arda, B. (2001). Bilimsel bilgi üretiminde yayın etiği. *Ulusal Tıbbi Etik Kongresi*, (s. 1-7). Kapadokya.
- Atılğan, D. (2005). Bilginin organizasyonunda ulusal dizinlerin önemi ve atf sistemi üzerine . *Sosyal Bilimlerde Süreli yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu*, (s. 1-7). Ankara.
- Aydın, İ., Alkın Şahin, S. & Demirkasımoğlu, N. (2014). Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşleri. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*(43), 1-18.
- Bakırcı, Ç. M. (2013, Ocak 29). *Stanford hapisane deneyi*. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://evrimagaci.org/stanford-hapishane-deneyi-944> adresinden alındı
- Caspar, E. A., Christensen, J. F., Cleeremans, A. & Haggard, P. (2016, Mart 07). Coercion changes the sense of agency in the human brain. *Curreny Biology*, 26, 585-592.
- Dedeoğlu, G. (2006). Bilişim toplumunda etik sorunlar. *II. Uygulamalı Etik Kongresi* (s. 1-6). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Ertin, H. ve Temel, M. K. (2016). İnsan üzerindeki deneyler ve ilgili etik–yasal metinler. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 21(3), 223-234.
- Günbayı, İ., Kasalak, G. & Özçetin, S. (2013). Bilimsel araştırmalarda etik dışı davranışlar: Bir durum çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 3(2), 97-108.
- Haney, C., Banks, C. & Zimbardo, P. (1973). A study of prisoners and guards in a simulated prison. *International Journal of Criminology and Penology*, 1, 69-97.

- Hofling, C. K., Brotzman, E., Dalrymple, S., Graves, N. & Pierce, C. M. (1966). An experimental in nurse-physician relationships. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 143(2), 171-180.
- İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar, yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. *7. Ulusal Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık Sempozyumu*, (s. 69-89). Ankara.
- İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 29(2), 282-295.
- Kurnaz, Ö. (2010, Haziran 02). *Yükseköğretimde araştırma kalitesinin incelenmesi* (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul.
- Kurulu, Y. (2019). *Yükseköğretim Kurulu mevzuat*. Ocak 2019 tarihinde <http://www.yok.gov.tr/web/guest/mevzuat> adresinden alındı
- Limenya. (2015, Şubat 13). *İnsanlar üzerinde yapılmış 10 korkunç deney*. Şubat 11, 2019 tarihinde <https://limenya.com/insanlar-uzerinde-yapilmis-10-korkunc-deney/> adresinden alındı
- Macit, E. (2017). *Derin dünyanın gizli planları*. İstanbul: Bilge Karınca.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371-378.
- Özenç Uçak, N. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204.
- Roig, M. ve Caso, M. (2005). Lying and cheating: Fraudulent excuse making, cheating, and plagiarism. *The Journal of Psychology*, 139(6), 485-494.
- Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi*, 16(4), 1-5.
- Sağıroğlu, Ş., Dener, M., Güneş, S., Güllü, A., Tataroğlu, A., Orman, A., . . . Akçay, H. (2015). Ulusal veritabanı ve atf indeksi kurulumu için stratejiler, problemler ve çözüm önerileri. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 501-512.
- Stanford Hapishane Deneyi*. (2008, Şubat 17). Şubat 01, 2019 tarihinde <http://www.derki.com/psikolojik/stanford-hapishane-deneyi/> adresinden alındı
- Sun, Y. C. (2013). Do journal authors plagiarize? Using plagiarism detection software to uncover matching text across disciplines. *Journal of English for Academic Purposes*(12), 264-272.
- Tekin, F. B. (2014, Nisan). *Akademik personelin intihal problemine karşı görüş ve algıları* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Toplu, M. (2012). Bilim etiği: İnternetin bilim etiği üzerine etkileri. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 26(4), 654-698.
- Tudor, M. (1939). An experimental study of the effect of evaluative labeling of speech fluency (Master of Arts). USA.
- Tübitak Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği*. (2010). Ocak 2019 tarihinde Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu: http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/mevzuat/yonetmelik/YONETMELIK_III_9.pdf adresinden alındı
- Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği el kitabı*. (2008). Ocak 2019 tarihinde Türkiye Bilimler

Akademisi: <http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/bilim-ve-dusun/bilim-etigi-el-kitabi> adresinden alındı

Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği komitesi. (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Wikipedia. (2019). *Milgram deneyi*. Şubat 5, 2019 tarihinde <http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTWIsZ3JhbV9kZW5leWk> adresinden alındı

Yıldırım, Z. (2018). *Çankırı Karatekin Üniversitesi araştırma görevlilerinin intihal algısı* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

Yıldız, S. (2018, Mart 01). *Otorite ve vicdan karmaşası: Milgram deneyi*. Şubat 05, 2019 tarihinde Wannart: <https://www.wannart.com/otorite-ve-vicdan-karmasasi-milgram-deneyi/> adresinden alındı

YÖK. (2019). *Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi*. Ocak 2019 tarihinde http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/18187 adresinden alındı